Mr. Vedad SPAHIĆ

RELIGIOZNO-DIDAKTIČKA POEZIJA OSMANA ĐIKIĆA

Apsolut vjere kao diferencijalno obilježje bošnjačke književnosti austrougarskog perioda ispoljavao se u cjelini opusa pojedinih stvaralaca obuhvatnim tretmanom motiva religijskog predznaka, kako u kohabitaciji s drugim temama tako i u zaokruženju zasebnih ciklusa ili čitavih knjiga s religijskom tematikom. Bio je to, naime, najsigurniji put do čitateljstva, vjerski snažno identificiranog i povučenog u svoje tradicionaino duhovno biće pred savremenim izazovima nacionalizacije i asimilacije. O receptivnoj konfiguraciji publike u tom smislu skrbe, bez izuzetka, svi protagonisti književnog života, sve suprotstavljene opcije neovisno o svojim nacionalno-ideološkim težnjama. Ne vezujući stvar za poetički plan, sekularni identitet književnih stvaralaca, izrazitu svjetovnost književnih sadržaja, čak izvjestan antiklerikalizam, u islamu, uprkos naglašenoj književno-političkoj polarizaciji, ipak prepoznajemo onu neupitnu tačku ideološkog konsenzusa, a diskurzivnu produkciju na toj tematskoj liniji kao komplementarnu politički eksplicitno angažiranoj književnosti.

Đikićev očekivani prinos na tom polju su pjesme iz zbirke *Muslimanskoj mladeži* (Dubrovnik 1902), ali i neke kasnije objavljene, npr. *Habul vatani minel iman* s tipiziranom intermotivskom hibridizacijom domoljubnih osjećanja i religijske predaje. Ipak, cijelu zbirku *Muslimanskoj mladeži*, izuzimajući prve dvije pjesme *Molitvu* i *Derviša*, okuplja čvrsto žanrovsko jedinstvo. To su duže epsko-lirske tvorevine koje bi se najprilježnije dale odrediti kao religiozno-didaktičke hićaje. U dosadašnjim klasifikacijama Đikićevog pjesništva ovaj se motivski krug označavao terminom religioznomistička poezija premda se, u istim radovima čak, konstatira kako je samo jedna pjesma u zbirci (*Derviš*) religiozno-mistička balada.[1] Dapače,

1/ Pogledati: Muhsin Rizvić, *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda 1887-1918*, Sarajevo 1990, 373; K tome, osim epsko-lirske naravi Derviš ni po čemu, čak ni po tipu dramatičnosti, ne pripada žanru balade.

tendencija pjesama je na suprotnom polu od misticizma - izrazito je praktična i didaktična. Đikić nigdje i nikada, u hićajama pogotovo, ne tipuje na posvećenog čitatelja, koji bi se do smisla poetskog teksta probijao kroz zgusnute šifre mističkih simbola; ove stihovane priče namijenjene su niskoprofilnom, socijalno-historijski, čak i starosno determiniranóm (sam naslov to jasno indicira) recipijentu, na koga, evocirajući temeljna mektebska znanja, treba djelovati saznajno i etičko-pedagoški. Kritika je, međutim, u *Muslimanskoj mladeži* očitala i neke trajnije literarne kvalitate. Po Rizvićevom mišljenju, u odnosu na prvu zbirku, uočljiva je bitna pjesnikova transformacija: "Đikićeva religioznost u službi rodoljublja i nacionalne ideje iz *Pobratimstva* ustupa u zbirci *Muslimanskoj mladeži* pred čistom religioznošću kao intimnim pjesnikovim ispovijedanjem i kao fanatičnom odanošću religioznoj mitologiji, sa naglašenom težnjom da se ta osjećanja prenesu i na druge u smislu religioznog i religioznoetičkog prosvjećivanja".[2] I drugi autori iznose povoljniju ocjenu. Josip Lešić smatra da su "njihovi kvaliteti više artificijelnosti, raznovrsniji stih (?!-, op. V.S), bogatija leksika, fabula tečno i pregledno iskazana"[3], a Ljubica Tomić - Kovač posebno izdvaja upravo pjesmu *Derviš*, u kojoj je "religioznom osjećanju dodao odgovarajući dekor, slikajući s puno umješnosti ambijent u kome se kreću njegovi vjernici, što žive izuzetan život u nekim izuzetnim okolnostima".[4] Međutim, kada je riječ o intertekstualnim asimilacijama, pored prepoznatih veza sa Bašagićevim povjesticama, intonacije i dužine stiha Vojislava Ilića, kranjčevićevskih rezonanci (zanimljiva bi bila komparacija sa *Mojsijem*), nisu zamijećene tematske i druge srodnosti Đikićevih religiozno-didaktičkih pripovijesti sa domaćom tradicijom usmenih i napose alhamijado hićaja[5], kakve je, u isto vrijeme, stvarao pozni alhamijado pjesnik iz obližnjeg Trebinja Muhamed Dizdarević Ruždi, i sa kojima je mostarska

2/ Rizvić, ibidem 373; Teško je ne primijetiti da isti kritičari kao da govore o dva različita Đikića. U usporebi sa onim hiperčulnim, gotovo opscenim pjesnikom iz pojedinih ašiklija prirodno se zapitati je li uopće riječ o istom čovjeku. Zapravo, samo se još jednom potvrđuje da u svakoj tekstualizaciji konkretna materijalnost zbiljskog autora nezaustavljivo izmiče. Stvarni autor je ona "radikalna, nerastvoriva izvanjskost teksta koja u njegovoj unutrašnjosti doživljava permanentnu, ali neophodnu pa/tvrobu" (V. Biti, *Strano tijelo pri/povijesti*, 178). O fenomenu tekstualnog cijepanja pjesnikove građanske ličnosti, kao svojevrsnom indeksu "poetike kulture" tranzicijskog postokupacionog perioda, moglo bi se, možda u još ekstremnijim ispoljenjima, govoriti povodom Safvet-bega Bašagića i Muse Ćazima Ćatića.

3/ Josip Lešić, *Predgovor Sabranim djelima Osmana Đikića*, Sarajevo 1971, 22

4/ Ljubica Tomić - Kovač, *Poezija austrougarskog perioda*, Sarajevo 1991, 376

5/ Ni bošnjačka alhamijado hićaja, po tvrdnji Abdurahmana Nametka, nije autohton žanr. "U turskoj poeziji u hićajama je obrađen život više vjerovjesnika, na osnovu kojih je Ruškdija izgradio svoje: *O Ismailu i njegovom ocu Ibrahimu*, o *Jusufu* i o *Ejjub-pjegamberu*. Za posljednju sam autor kaže da ju je preveo sa turskog" (Ab. Nametak, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Sarajevo 1981, 271).

sredina posigurno mogla doći u doticaj. I u jednom i drugom slučaju riječ je o upjesmljenim pričama iz života vjerovjesnika i značajnih ličnosti predislamske i rane islamske povijesti, od Ibrahima, Ismaila, Isaa do Muhameda i halife Omera. Slična im je i fabulacija, sa mudžizom (čudom, koje je svjedočanstvo Božijeg povjerenja i izraz božanske volje, moći i ljubavi prema čovjeku) kao vrhuncem narativnog razvoja priče. Ispripovijedani događaj nije važan sam po sebi, on je samo povod za otkrivanje više, božanske svrhe djelatnosti glavnog junaka, čime se narativna preobražava u simboličku strukturu. I kada prati junaka u dužoj dionici njegove hijeropovijesti (poema *Hazreti Muhamed*, npr.), Đikića ne zanima biografija u smislu razvoja ličnosti; junak je dat takav kakav jeste od samog početka, kao ideja čije se ostvarenje zna unaprijed.

U stihovanoj pripovijesti Derviš, čiji junak nije hijeropovijesni nego arhetipski lik idealnog mumina (pa je tim isključena i supsumcija unutar specificiranog žanrovskog određenja hićaje), trebalo je, međutim, u izvjesnoj mjeri, pribjeći etabliranim mehanizmima karakterizacije, poglavito postupku psihoportretiranja:

Njegovo usahlo oko, što samrt pred sobom gleda,
Ni jednom ne planu gnjevom nit' usna njegova kada
Pohuli Svevišnjeg Boga; s opekla lica mu bl'jeda
Pročitat nije se mog'o nijedan izražaj jada.

Dok je dramatičnost pripovijesti o Božijim poslanicima i evlijama intertekstualno garantirana, u *Dervišu* je taj efekt trebalo proizvesti vlastitom imaginacijom, što Đikić prilično uspješno i čini poetizirajući i dinamički puneći opise ambijenta u kome se radnja odvija. Narativno funkcionalne slike užežene pustinje krupna su akvizicija u odnosu na maniritičke kulise pejzaža (*Na Šćepan-gradu*, npr.) pisanih pod dojmom obljubljene lektire, prvenstveno Vojislava Ilića. Pripovijedanje, nažalost kao nedovoljno iskorištena mogućnost u cjelini Đikićeva opusa, očito bješe domaći teren njegovih stvaralačkih dispozicija.

Pedagoški princip zornosti ostvarivan slikovno-poučnim oprimjerenjima pojačan je konativnim dizajniranjem poruke u formi izravnih obraćanja čitaocu, ne samo u finalnom naravoučeniju već i u središnjim dionicama hićaja ("Slušajte, čitači, mili...), što u estetskom smislu predstavlja čist višak, ali je za osnovnu namjenu ovog stihotvorstva - didaktičko-prosvjetiteljsku, prvorazredno važno.

Pjesme molitvenog tona oslobođene su didaktičke tendencije, Doseg i karakter Đikićevih molitava najpotpunije se ogleda u usporedbi koju pravi Enver Kazaz omjeravanjem njegova djela sa postignućima najznačajnijeg bošnjačkog pjesnika austrougarskog perioda Muse Ćazima Ćatića, uz jasno izveden zaključak o Đikićevom "razvoju u jednodimenzionalnoj pjesničkoj

ravni, ne pravećи odmak od tradicije i strogo poštujući njene kanone".[6] Na toj podlozi građena komparacija Đikićeve *Molitve* i Ćatićeve *Teubei-nesuh*, osim kreacijske inferiornosti jednog i superiornosti drugog, potvrđuje temeljnu liniju genetsko-evolutivnih preobrazbi bošnjačkog pjesništva. I u Đikića se lirski subjekt javlja u prvom licu jednine, ali za istinsku individualnost tu nema mjesta. Dok se kod divanskih pjesnika gubila mističko-panteističkim utapanjem u božansku sveprisutnost, ovdje je podvrgnuta samoponištavajućoj identifikaciji sa kolektivom (narodom), u čije ime se zapravo, a ne u svoje, pjesnik i moli Bogu. Dobijamo tako, umjesto vjersko-didaktičke, drugu standardnu intermotivsku spregu - vjersko-patriotsku:

Sedžde čineć Tvojoj Sili,
Molim Ti se, Bože Sveti,
Blagoslovi moj zavičaj -
Ovo st'jenje i vrleti!

Pored općekonstatovane solidnosti u izvođenju kompozicionog slijeda događaja te stanovitih leksičkih obogaćenja, pjesme iz zbirke *Muslimanskoj mladeži* odlikuju se i adekvatnim izborom operativne, za naraciju komforne metričke forme (najčešće je to ilićevski pseudoheksametar). Druge vrijednosti ciklusa religiozno-didaktičkih hićaja tek su fragmentarne i počivaju u ponekoj uspjeloj pjesničkoj slici ili figuri.

6/ Enver Kazaz, *Musa Ćazim Ćatić - književno nasljeđe i duh moderne*, Sarajevo 1992, 21.